

KÖNYVISMERTETÉSEK

KORKRITIKA EGY EMLÉKMŰ ÁRNYÉKÁBÓL – EGY FRISSEN MEGJELENT TELEVÍZIÓTÖRTÉNETI KÖNYV MARGÓJÁRA.

Rajcsányi Péter: Magyar Televízió Kezdeti Évei. Elhallgatott tények 1952–1958. Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Győr. 2019. 364 o.

Morva Péter

Minden rádió- és televíziótörténeti munkának örülnünk kell. Nem keletkezik belőlük túl sok, pedig helyüket követelnék a harsogó médiumok világában a hatások-következmények tisztább meglátása érdekében. (Most meg sem említem a médiapedagógia, a tudatos médiahasználatra nevelés hazai visszametszésének ezzel szembemenő értelmetlenségét.) Pedig messzemenően nemcsak a fiataloknak, gyerekeknek lenne erre a kritikus és kreatív szemléletre szüksége, hanem a magyar társadalom egészének.

Rajcsányi Péter közelmúltban megjelent műve mélyrehatóan elemzi az ötvenes évek elején botladozóan születő *Magyar Televízió* első lépéseinek hátterét. Hiánypótló mű, amire a borítón szereplő egyik ajánlás is rögtön felhívja a figyelmet. Eszerint már most az alpművek közé sorolható a munka, de ez a felütés nem kis elvárást is támaszt a Szerzővel szemben. Azzal a másik állítással maradéktalanul egyet lehet érteni, hogy a könyv izgalmas és érdekes titkokat tár fel a Televízió keletkezéstörténetéről. Természetesen egy tudományos mű nem zárja ki, hogy szórakoztató is legyen, de a tudományosság kritériumainak (hitelesség, gazdag hivatkozás, szigorú lektori ellenőrzés) meg kell felelni. Az elektronikus médiumok működésének kultúrtörténeti feltárását – beleillesztve azt a köz-történet sodrába – több elemzés is céljává tette az utóbbi időben. *Csatári Bence* a Kádár-korszak beatzene-politikájáról, *Simándi Irén* a Rádió társadalom- és politikatörténeti vonatkozásban megjelenő szerepeiről, *Alpár Verának* a gyermektelevíziózásról születő, *Sávoly Tamásnak* a Rádió Munkástanácsáról készülő – és az ezen kritikát megfogalmazónak, az ifjúsági és gyermekrádiózás komolyzenei nevelőmunkájáról készült – írásai mind ebbe a sorba tartoznak. Emléket állítanak az erőfeszítéseknek, tanulságot próbálnak szolgáltatni a jelen és jövő szakembereinek (pedagógusoknak, oktatáspolitikusoknak, döntéshozóknak, szerkesztőknek és

különösképpen a hallgatóknak, nézőknek), amellyel vitaalaphoz jutnak a résztvevők és fogyasztók a továbblépéshez. A könyv szerzője, *Rajcsányi Péter* komolyan hozzájárult ehhez alapos kutatásával.

A valójában három részre bontható mű két szélső egysége (amely nem a tartalomjegyzék alapján különíthető így el, hanem a már említett tudományossági kritériumok szerinti megfeleltetéshez fűződő eltérő hozzáállás miatt) keretként foglalja össze a televíziózás kialakulásának külföldi példáit és a televízió műszaki fejlesztésében kiemelkedő szerepet vállaló magyar feltalálók és mérnökök tevékenységét. E keretben helyezkedik el a feltáró alapkutatás, leírva a médium születését a címben is feltüntetett időszak vérvizataros köztörténetében. Az elkülönülés (a technikatörténeti leírást adó keret az intézettörténeti kutatási eredménytől) a hivatkozások feltüntetésének eltérő fegyelmében jelentkezik. Míg a Televízió születése bőséges forrásanyaggal van ellátva, addig a technikatörténeti keret alig. A mű „magja” nagyban támaszkodik a levéltárak (MTVA, Magyar Nemzeti Levéltár, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) és egyes magánirattárak forrásaira. Sajnos a felhasznált művek viszont nincsenek feltüntetve szakirodalom-, illetve levéltáridokumentum-jegyzékben (ezek csak lábjegyzetben szerepelnek), hiányolhatóak a bevezetések és összefoglalások is, ezért a tudományos céllal lapozgató Olvasó kissé elvész a könyv olvasása közben. A tipográfiai, szerkesztési, tördelési, szintaktikai hibák kiküszöbölése inkább az olvasószervező, tördelőszervező és lektor feladatköre lett volna, amely segítség növelni tudta volna a könyv fajsúlyát.

Rajcsányi Péter kiemeli a televízió kultúraátörökítési feladatát, amely több-kevesebb elkötelezettséggel és sikerrel végigkísérte a Magyar Televízió (éppúgy, mint a Magyar Rádió) történetét. Az újdonságszámba menő televízióknak mint „varázsdoboznak” a különleges volta már a kezdetektől lekötötte a minőségi kultúrát nem annyira ismerő, kedvelő nézőket is, és ezt a műsorkészítők már a kísérleti időszakban is felismerték. Az elektronikus médiumok rögtön a kulturális felemelés feladatát is lelkesen magukra vállalták. A Szerző viszont itt markáns választóvonalat húz két korszak közé. A könyv egyik fő vezérmotívuma a televíziós *Intéző Bizottság* történetének és tevékenységének leírása, amely lerakta a médium művészeti közvetítő alapjait. Viszont a Televíziót később a kádári megtorlás időszakában, illetve azt követően már csak a propagandafeladatok hű csatlósként történő végrehajtójának láttatja. A reményteli indulás 1955-ben és az 1957 utáni dilettáns (viszont jó káderekre épülő) műsorkészítési gyakorlat (és száználmas magyarázkodás a nézők felé) jelentős figyelmet kap a könyvben. Pedig pl. a Rádió szerkesztőségei (különösképpen az *Ifjúsági- és Gyermek Osztály*) már a Rákosi-érában is ellehetetlenített szerzők túlélését tette lehetővé, nem beszélve a folyamatos szabotázsokról, műsorokban elhangzó politikai bon mot-król, amelyek később a Ká-

dár-rendszerben sem hagytak alább. Az elektronikus médiumok pártpolitikai „aknamező”-jellege nem kis fejtörést okozott így az Elnökségnek, leginkább a Rádióban, ahol a műsorkészítő közösség hajdanán különösen erős és összetartó volt. A műben többször negatívan megítélt *Sándor György* is nem egyszer állt ki beosztottjai mellett, főnökeivel szembehelyezkedve. Hogy ő lektorként is dolgozott a Televízióban (miután a Rádió Ifjúsági- és Gyermek Osztályát, később pedig a *Műsorigazgatóságot* évekig vezette), nem kérdéses. Az ún. szuperlektori rendszert neki is ki kellett szolgálnia. De ő volt az is, akinek a Műsorigazgatóság Rákosi-korszakbeli propagandafelelősével, *Pollner Györggyel* éles kardcsörtéje volt annak Ifjúsági- és Gyermek Osztály felett gyakorolt autoriter és ellehetetlenítő ellenőrző tevékenysége miatt, és ő volt az is, aki már az ötvenes évek elején kérte a Rádió Kollégiumát, hogy a politikai elhárító (tisztogató) tevékenységet be kéne már fejezni, és végre a műsorkészítéssel, annak minőségemelésével kellene foglalkozni. Sőt ő volt az is, aki minél közvetlenebb kapcsolatot akart kialakítani a hallgatókkal, minél közvetlenebb visszajelzést várva a műsorokról.¹

Szintén elgondolkoztatóak az egy-egy eseménynél, témánál itt-ott fel-lelhető „meg- és beleragadások” a munkában, amely által a címben szereplő fókusz nem minden esetben tartható. Ilyenek a már említett technikatörténeti kitérők, amelyek visszanyúlnak a 19. század végéig, vagy az 1956-os Rádió-ostrom leírása, ami *Simándi Irén* kutatásainak hála már szinte ki van vesézve. Ez utóbbi miatt a Szerző hosszabb időre letér a keletkezéstörténet leírásának útjáról, megfigyelve az 56-os forradalmi pillanatok ma már szinte elvárt átéreztetésének. Tény, hogy az események megkerülhetetlenül befolyásolták a Televízió későbbi munkatársi állományának összetételét, valamint a műszaki fejlesztéseket, viszont érdemes lett volna az eseményeket erre koncentrálni, a lekutatót területekre pedig csak hivatkozni.

A könyv többek között fontos megállapítást tesz a Televízió rendszeres adásának indítása körüli kronologikus zavarban. Nem az eddig kanonizált, Kádár-rezsim által hitelesített és így hivatalos 1957. május 1-jét lehet ennek tartani, sem a nem hivatalos 1957. február 23-át (a próbaadások megindításának időpontját): a Magyar Televízió a Szerző kutatásai szerint már korábban is sugárzott rendszeresen műsort. Emellett méltó emléket állít a már említett televíziós *Intéző Bizottságnak* és elnökének, a Szerző édesapjának, a rendező és gyártásvezető *Rajcsányi Ferencnek*, valamint leírja a Televízió szervezeti felépítésének és műsorpolitikájának általa (általuk) történő formálását. A már említett, erősen megrajzolt kontraszt talán ennek a személyes érintettségnek is köszönhető, hiszen

1 Vö. Morva Péter (2018): *Muzsikáló Gyermekrádió, Elféledett Történet*. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.

a Forradalom után *Rajcsányi Ferenc* a politikai intrikák kereszttüzeiben kénytelen volt lemondani sikeres közszolgálati televíziós pályájáról. Viszont a kritikus kénytelen azt is megemlíteni, hogy a tragikus események árnyékában mégis jó lett volna arról is olvasni, hogyan indult el a Televízió műhelyesedésének folyamata, amely jól összevethető a Rádióban akkortájt uralkodó hasonló szándékokkal. (Ezt szolgálta az 1928-ban átadott, ión oszlopokkal díszített Bródy Sándor utcai *Stúdióépület* elé 1949-ben felhúzott rádiós találkozóhely, a *Pagoda* is, amely tovább vitte a Rádió önmagát mindenkori szellemi műhelyként definiáló üzenetét.) A Televízió, mint a Rádió, valahol – ha csak néha kulturálisan is – ennek az elnyomás elleni lázadásnak nyílt – rejtett szimbóluma volt mindig. Ez viszont szemben áll a Szerző kissé sarkos állításával, miszerint a Forradalom utáni műsoridő-növelés csupán a propagandacélú műsorok könnyebb és mennyiségi elhelyezését szolgálta. Megállapítása szerint még a Televízió Gyermek- és Ifjúsági Osztálya is totálisan ennek volt alárendelve. Így csupán hipotézisként lehet arra az állításra tekintenünk, hogy „*a politikai és ifjúsági műsorok arányának növekedése és viszonylag magas szinten stabilizálódott aránya vált a műsorpolitika fő jellemzőjévé. Mindez összhangban volt a párt és a kormány céljával, amely a televíziót a politikai agitáció és propaganda kiemelt eszközének, valamint a »népnevelés« fontos közvetítő csatornájának tekintette*”. (328. o.) Külön vizsgálandó, hogy az ifjúsági műsorok esetében a közoktatási, a művészeti, a mozgalmi, az ifjúságpolitikai vagy szórakoztató műsorok mindegyikére érthető-e a fenti kijelentés. Védelmembe kell vennem azokat a pedagógiaileg képzett és tehetséges, erőfeszítésektől meg nem riadó kreatív műsorkészítőket, akik adekváтан a fiatalsághoz forduló, életminőségükben őket felemelni, jobbítani szándékozó ars poeticával és mondhatni már a kezdetektől fogva ifjúságsegítői szándékkal viszonyultak rádiós és televíziós alkotói tevékenységükhöz. Emellett vitathatatlan tény az is, hogy az 1956 utáni Televízió számos ÁVH-tisztet vett fel műsorkészítői, vezetői állományba.

1963 után a Rádió és a Televízió is elindítja közoktatást támogató műsorfolyamait, az *Iskolarádiót* és nem sokkal ezután az *Iskolatelevíziót*. Emellett az *Úttörőmozgalom* is részesült bőven ebből a mediális támogatásból, de a Szerző ezt a támogatást is ideológiai okokra vezeti vissza. Mint Mozgalom és mint az „iskola mozgalma” (*Trencsényi László* definíciója) valóban elvárt ideológiát is közvetített, de emellett – különösképpen pont 1958-at követően – egyre inkább a szabadidő és a művészeti nevelés felé is kiterjesztette hatókörét. A műsorkészítők közül pedig sokan pont ebben a térben lelték meg a fiatalokhoz fordulás kevésbé átideologizált fórumát.